

מלאכי בית-אריה ועדנה אנגל אסופות כתבים עבריים מימי הביניים

כרך א: כתב מזרחי וכתב תימני. תשמ"ח
כרך ב: כתב ספרדי. תשס"ב

שבקירואן בראשית המאה הט', ועם התפתחותו המואצת של היישוב היהודי בספרד ופריחתו התרבותית לבש שם הכתב צביון מגובש ומובהק והיה מקור של השפעה בארצות צפון אפריקה. למן ראשית המאה הי"ג הוא נפוץ גם באזורים שמעבר לפירנאים בדרום צרפת ואף בסיציליה. לימים, בעקבות גלי ההגירה מספרד ומפורטוגל וגירוש היהודים מחצי האי האיברי, נפוץ הכתב הספרדי בכל רחבי אגן הים התיכון. בגלל תפוצתו הרחבה של הכתב הספרדי לגווניו נודעה לו השפעה בולטת על דפוסי הערש העבריים ואף על התפתחות הדפוס העברי ועיצובו ברוב המקומות עד ימינו אלו. הכתב הספרדי התפתח ועוצב בשלושת סוגי הכתיבה המסורתיים בימי הביניים, הלוא הם הכתב המרובע, הכתב הבינוני והכתב הרהוט. האסופה הזאת חולקה אפוא לשלוש חטיבות על פי הסוגים האלה, וכל חטיבה סודרה בסדר כרונולוגי נפרד. בזכות האוספים החדשים בכרך זה מובא מידע המקיף יותר תחומים. לנתונים הקודיקולוגיים והביבליוגרפיים נוספו תוכן כתב-היד וייעוד ההעתקה – אם כתב המעתיק לעצמו או לזולתו. כמו כן צורפו לאסופה מפתחות לשמות המעתיקים, למקומות ההעתקה ולכתב-היד.

הסדרה 'אסופות כתבים עבריים מימי הביניים' נועדה לתת בידי הנדרשים לכתב-יד עבריים מימי הביניים כלי עזר פשוט ונוח לזיהויים של טיפוסים כתיבות ולאומדן זמנם של כתב-יד בלתי-מתוארכים על סמך השוואה לכתב-יד המצוינים בתאריך. באסופות אלו מוצג כל כתב-יד שנבחר להיכלל בהן בשני לוחות: לוח אלפבית, מעשה ידיהם של גרפיקאים ששקדו על העתקת מגוון הצורות של האותיות מתוך תצלומים משובחים בגודל טבעי, ומולו לוח של עמוד לדוגמה מתוך אותו כתב-יד, המובא בדרך כלל בגודל טבעי. בצד לוח האלפבית של כל כתב-יד מובא מידע קודיקולוגי-ביבליוגרפי תמציתי הכולל את תאריך הפקתו של כתב-היד, מקום כתיבתו, שם המעתיק, ציון הספרייה שכתב-היד שמור בה, סימנו בה והעמוד הנבחר. בצורה זו האסופות מעמידות כלי כפול לזיהוי כתב-יד – לוחות אלפבית, מעין מפתחות מורפולוגיים, המסייעים לאיתור צורות דומות של אותיות על ידי השוואה בדרך פירוק הכתיבה לאותיותיה; והעמודים לדוגמה, המוסרים את מרקם הכתיבה, אופייה, סגנונה ורושמה הכללי.

הכרך הראשון יוחד לטיפוס הכתב המזרחי, שהוא הטיפוס של כתב הספר שבצורת קודקס בעל הממצאים הקדומים ביותר. כלולות בו הכתיבות שנהגו מאמצע ימי הביניים ועד שלהיהם במרחבי המזרח התיכון, והמבחר המייצג של הדוגמאות מסודר בסדר כרונולוגי. הטיפוס הזה חולק לשני סוגי כתיבות – כתיבות מרובעות ומרובעות למחצה וכתבות בינוניות ורהוטות למחצה. אף שאפשר להבחין בהבדלי סגנון הכתיבה במרחב זה קשה לבדדם ולהגדירם כמות. עם זה כבר למן אמצע המאה הי"ב אפשר להבחין בייחודן של הכתיבות התימניות, ולכן הן הופרדו מכלל הכתיבות המזרחיות והועמדו כטיפוס עצמאי – הכתב התימני – אך יש קושי להפרידו לסוגים מובהקים.

הכרך השני יוחד לטיפוס הכתב הספרדי. הכרך הזה מתפרסם כעבור יותר מעשור מאז פרסום הכרך הראשון בסדרה בגלל הצורך הדחוף לתעד ולחקור חקירה קודיקולוגית את כתב-היד העבריים שבאוספי כתב-היד העבריים העשירים של רוסיה, אשר נפתחו לפני החוקרים מישראל רק סמוך לאחר הופעת הכרך הראשון.

הכתב הספרדי הוא טיפוס הכתב העברי הנפוץ ביותר בימי הביניים. שלא כמו הכתב המזרחי אין הגדרתו של הכתב הספרדי גאוגרפית אלא צורנית וסגנונית. קרוב לוודאי שהוא צמח במרכז החשוב

